

การศึกษาร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน
ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ออยุธยา

THE STUDY OF TRACES AND ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE APPEARING IN KHUN CHANG
KHUN PHAEN LITERATURE OF SUPHAN BURI, KANCHANABURI, AYUTTHAYA PROVINCE.

พระมหาสมมาส ชูติมนโต¹, พระครูวิธานสุตาภิรม, สหพร แสงวันดี, พระครูอุดมธรรมจารี,
พระครูโสภณวิธานวัตร, พระครูโกศลธรรมมานุสิฐ, และ พระครูปลัดประวิทย์ วรธมโม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: mk.sommas@gmail.com¹

Received 14 March 2024; Revised 26 April 2024; Accepted 28 February 2025.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ออยุธยา (2) เพื่อจัดทำชุดความรู้และเส้นทางแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน และ (3) เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวตามรอยวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ใช้การศึกษาวิจัยเชิงเอกสารโดยเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ประกอบด้วยวรรณกรรมเรื่องขุนช้าง ขุนแผน และเอกสารทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 คน โดยดำเนินการให้สอดคล้องกับปัญหาและครอบคลุมความคิดการวิจัย

ผลการวิจัย สรุปได้ว่า (1) ข้อมูลเกี่ยวกับขุนแผนที่พบในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรีและอยุธยา ได้สะท้อนให้เห็นการนับถือขุนแผนในฐานะที่เป็นวีรบุรุษ (2) ผลการวิจัยได้นำไปสร้างชุดความรู้และเส้นทางแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ที่ปรากฏในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ออยุธยา (3) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวตามรอยวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ออยุธยา เช่น การจัดโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่งเสริมการจัดกิจกรรม งานประจำปี การจัดการแสดงที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน การจัดทำเอกสารแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว การนำนวัตกรรมใหม่ๆ สื่อมัลติมีเดีย เข้ามาใช้ในการจัดนิทรรศการ สร้างความเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่น ๆ เป็นต้น ฯลฯ ในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ออยุธยา

คำสำคัญ: การศึกษา, ร่องรอย, หลักฐาน, โบราณคดี, วรรณกรรม

Abstract

The present research aimed to (1) to study traces and archaeological evidence appearing in Khun Chang, Khun Phaen literature of Suphanburi, Kanchanaburi, Ayutthaya provinces (2) to prepare a knowledge set and route to archaeological sites appearing in Khun Chang, Khun Phaen literature of Suphanburi, Kanchanaburi, Ayutthaya provinces, and (3) To develop tourism activities in the footsteps of Khun Chang and Khun Phaen literature in Suphanburi, Kanchanaburi, and Ayutthaya provinces. This is a documentary research study by collecting data from primary sources, which consists of literature on Khun Chang and Khun Phaen. and qualitative research (Qualitative Research) and secondary documents (Secondary Sources) related to the research. Conduct in-depth interviews with 9 key informants, conducted in accordance with the problems and covering research ideas.

The findings showed that (1) Information about Khun Phaen found in Suphan Buri Province. Kanchanaburi and Ayutthaya It reflects the respect for Khun Phaen as a hero (2). The results of the research have been used to create a set of knowledge and a route to archaeological sites that appear in Khun Chang Khun Phaen literature. that appear in the provinces of Suphanburi, Kanchanaburi, Ayutthaya (3) Development of tourism activities following the footsteps of Khun Chang Khun Phaen literature of Suphanburi, Kanchanaburi, Ayutthaya provinces, such as organizing cultural tourism programs Promote activities, annual events, and performances related to Khun Chang Khun Phaen literature. Preparation of documents recommending tourist attractions Bringing new innovations in multimedia media to be used in organizing exhibitions. Create connections with other cultural tourist attractions, etc. in Suphanburi, Kanchanaburi, Ayutthaya provinces.

Keyword: study, traces, evidence, archeology, literature

บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่บันทึกเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ การประพฤติปฏิบัติของประชาชนธรรมดาทั่วไป ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภาค ก็ต่างมีวรรณกรรมเป็นของท้องถิ่นตนเอง “วรรณกรรม” และมีวรรณกรรมจำนวนมากไม่น้อยที่ต้องการสัมผัสกับชีวิตจริงของตัวละคร บรรยายภาพ และฉากหลังของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การสร้างบ้านของจูเลียด ตัวละครเอกในเมืองเวโรนา ประเทศอิตาลี โดยใช้ฉากในวรรณกรรมโรมิโอและจูเลียดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เซอร์ลีโอ โฮล์มส์ ขึ้นในตำแหน่งที่น่าจะเป็นบ้านของเซอร์ลีโอ โฮล์มส์ และการท่องเที่ยวบ้านเกิด

ของนักประพันธ์อย่าง วิลเลียม เชกสเปียร์ ที่ก่อให้เกิดเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้เป็นจำนวนมหาศาลเข้าประเทศ

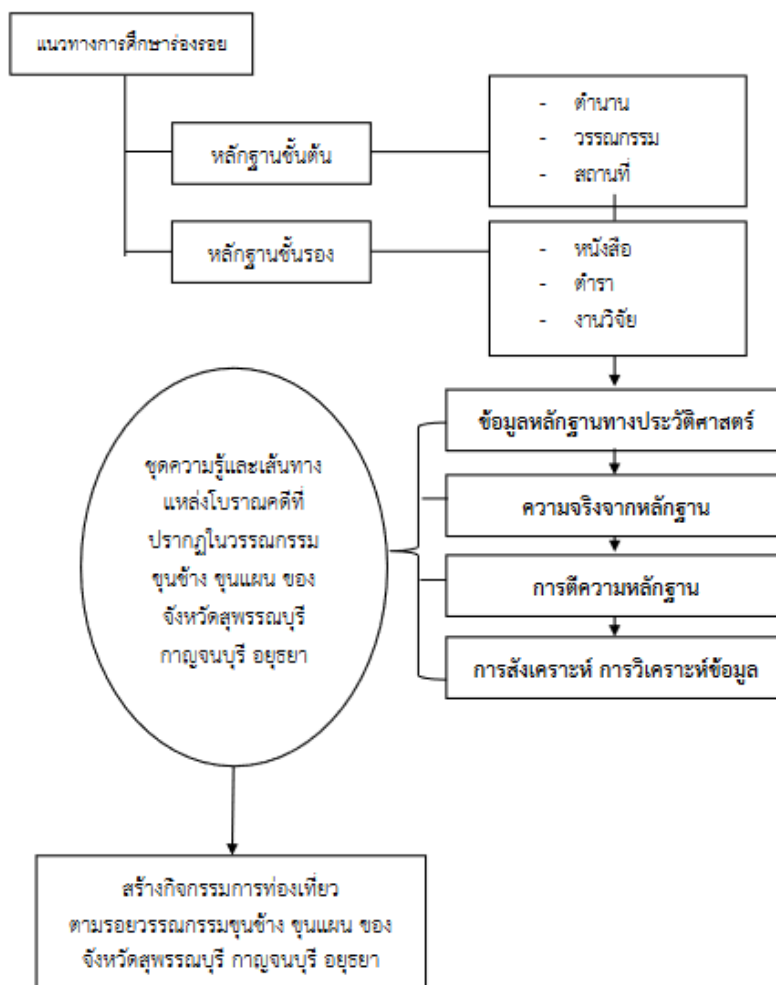
วรรณกรรมขุนช้างขุนแผน มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากนิทานพื้นบ้านที่ต่างเล่าขานสืบต่อกันมาแบบวรรณกรรมมุขปาฐะนำมาขับเสภาเล่าเป็นเรื่องราวเพื่อให้เกิดความบันเทิงเรื่อยมาจนถึงวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรและเข้าสู่ราชสำนักได้รับความนิยมอย่างสูงสุด ตอนต้นรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ร.2) และกวีในยุคนั้นได้ร่วมกันทรงนิพนธ์และแต่งขึ้นตามลำบอกลำของชาวกรุงเก่าและได้มีการแต่งเติมเนื้อเรื่องขึ้นมาอีก ในรัชกาลต่อมาคือในรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 วรรณคดีขุนช้าง ขุนแผน จึงมีสำนวนแตกต่างคละกันไป แต่ก็เพิ่มความสนุกและทำให้ทราบเรื่องราวของธรรมเนียมของคนในยุคกรุงศรีอยุธยาได้ทางหนึ่งจนได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ 6 ให้เป็นยอดแห่ง “วรรณคดีเสภาเรื่องขุนช้าง - ขุนแผน” ในเนื้อเรื่องกล่าวถึงตัวละครเอก 3 ตัว คือ ขุนแผน ขุนช้าง และนางพิมพิลาไลยหรือนางวันทอง ที่คนจังหวัดสุพรรณบุรีกาญจนบุรี และอยุธยา เชื่อกันว่ามีตัวตนอยู่จริงในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่ง กรุงศรีอยุธยา ประกอบกับชื่อของสถานที่ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวละครยังคงมีอยู่จริงในจังหวัดสุพรรณบุรี เช่น วัดป่าเลไลยก์ วัดแค วัดเขาใหญ่ วัดเขาพระ บ้านท่าพี่เลี้ยง บ้านท่า ในจังหวัดกาญจนบุรี เช่น วัดกาญจนบุรีเก่า (วัดนางพิม) เขาชนไก่ วัดขุนแผน ถ้ำขุนไกร เขาคอก ในจังหวัดอยุธยา เช่น วัดตะไกร คุ่มขุนแผน

วรรณกรรมขุนช้างขุนแผนจึงสะท้อนภาพผ่านกาลเวลาทำให้ผู้อ่านทราบถึงวิถีชีวิตไทย คติชนความเชื่อต่างๆ ของคนในสมัยก่อนในมิติแห่งวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า จังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา มีเอกลักษณ์ทางวรรณกรรมขุนช้างขุนแผนที่สำคัญที่มีศักยภาพเพียงพอที่สามารถส่งเสริมเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้โดยใช้วรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ที่ร้อยเรียงมาจากร่องรอยความเป็นของแท้และดั้งเดิม นำมาสร้างสรรค์และส่งเสริมในด้านต่างๆ ให้มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถสนับสนุนและส่งเสริมการเป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้ ที่คนทั่วไปรู้จักกันในนาม “เมืองขุนช้าง ขุนแผน” ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้คนรุ่นหลังเห็นคุณค่าและความสำคัญของวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน รู้จักรักและหวงแหนวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนรวมทั้งช่วยอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา
- 2) เพื่อจัดทำชุดความรู้และเส้นทางแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา
- 3) เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวตามรอยวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา

กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับหลักฐานโบราณคดี

โบราณคดี เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาเรื่องราวในอดีตของมนุษย์ โดยผ่านทางการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มาจากการขุดค้น (โบราณวัตถุ) การขุดแต่ง (โบราณสถาน) และการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ (ศิลาจารึก จดหมายเหตุ พงศาวดาร) โดยทั่วไปจะต้องใช้ศาสตร์ด้านอื่นๆ ประกอบด้วยเพื่อให้เรื่องราวในอดีตของมนุษย์ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ศาสตร์เหล่านี้ เช่น ประวัติศาสตร์ศิลปะ ธรณีวิทยา สัตววิทยา พฤกษศาสตร์ เรณูวิทยา การกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

แนวทางการศึกษาวิชาโบราณคดี โดยทั่วไปจำแนกได้ 6 ลำดับ คือ 1. แนวคิดเรื่องเกี่ยวกับบรรพคดี 2. การออกสำรวจภาคสนาม 3. การขุดสำรวจเพื่อประเมินความสำคัญของแหล่ง 4. การขุดค้นทางโบราณคดี 5. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการขุดค้น 6. การสังเคราะห์ข้อมูล และ ตีความเรื่องราวของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ

แนวคิดเรื่องโบราณคดี มาจากคำสันสกฤต 2 คำ คือ "ปุราณะ" (เก่า) สมาสกับ "คดี" (เรื่องราว) แปลตามรูปศัพท์ว่า "เรื่องราวเก่าแก่" ซึ่งมีนัยหมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวสมัยโบราณนั่นเอง

หลักฐานโบราณคดี หลักฐานทางโบราณคดีมีทั้งที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีประโยชน์มากในการศึกษาหาความรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ หากหลักฐานเหล่านี้พบในสถานที่เดิมซึ่งถูกมนุษย์โบราณทอดทิ้งไว้ ฝังไว้ หรือซุกซ่อนไว้ และถูกค้นพบหรือขุดพบในชั้นดินที่ทับถมโดย

กระบวนการทางโบราณคดีแล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์ตีความทั้งทางวิทยาศาสตร์และทางศิลปะ ก็จะเป็นประโยชน์ในการเป็นหลักฐานช่วยตรวจสอบ แก้ไข ยืนยัน และเพิ่มเติมเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่มีการจดบันทึกได้

วิธีการศึกษาทางโบราณคดี

การศึกษาโบราณคดี เป็นการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งเช่นเดียวกับการศึกษาทางสังคมศาสตร์การศึกษาทางโบราณคดีเป็นการศึกษาจากหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การที่จะทราบเรื่องราวของมนุษย์ในยุคใดสมัยใดได้ละเอียดมากน้อยเพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับหลักฐานที่พบ การแปลความหมายและการวางตัวเป็นกลาง ไม่มีอคติในเรื่องชาตินิยมของนักโบราณคดี เรื่องราวที่ได้จึงจะถูกต้องตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด วิธีการศึกษาทางโบราณคดีอาจแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1) การสำรวจ (survey) เพื่อเป็นการตรวจหาแหล่งโบราณคดี อาจทำได้โดยการตรวจสอบจากภาพถ่ายทางอากาศ การศึกษาจากเอกสารและการเดินสำรวจ เพื่อเป็นการรวบรวมหลักฐานสำหรับประเมินค่าของแหล่งโบราณคดีนั้น ๆ ในการวางแผนขุดค้นต่อไป

2.) การขุดค้น (excavation) เป็นกรรมวิธีขั้นที่สองของการศึกษาทางโบราณคดีเพื่อให้ได้หลักฐานที่ถูกต้องมากที่สุด การขุดค้นจะต้องทำอย่างระมัดระวัง เพื่อไม่ให้เป็นการทำลายหลักฐานที่ทับถมอยู่ในดินเป็นเวลาหลายร้อยหลายพันปี จึงต้องมีการบันทึกอย่างละเอียด และการวาดภาพหรือถ่ายภาพประกอบด้วย

3) การวิเคราะห์ (analysis) หลักฐานที่ได้จากการขุดค้น จะต้องนำมาวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการเพื่อหาแบบอย่างของรูปร่างของสิ่งของที่ขุดได้ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

4) การแปลความหมาย (interpretation) และการเขียนรายงานเป็นการรวบรวมหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจ การขุดค้น และการวิเคราะห์แล้วนำมาแปลความหมายเพื่อเขียนเป็นรายงานพิมพ์ออกเผยแพร่ และจัดนิทรรศการสรุปเรื่องราวของมนุษย์ในยุคสมัยนั้น ต่อจากนั้นก็เป็นการเก็บรักษาโบราณศิลปวัตถุที่ค้นพบ ซึ่งได้แก่ การจัดพิพิธภัณฑสถาน เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาค้นคว้า

การดัดแปลงเนื้อหาวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนในสมัยต่างๆ

การเผยแพร่เรื่องขุนช้างขุนแผนในช่วงแรกๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นการเผยแพร่ตามแบบมุขปาฐะทั้งในรูปแบบนิทานและพัฒนามาจนเป็นเสภา การเผยแพร่ในลักษณะมุขปาฐะนี้เอื้อต่อการดัดแปลงแต่งเติมเนื้อเรื่อง เพราะในการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะผู้เล่านิทานและคนขับเสปามีอิสระในการดัดแปลง แต่งเติมเนื้อเรื่องเพื่อให้เกิดความสนุกสนานและเหมาะกับบริบทในการเล่านิทานแต่ละครั้ง เนื้อเรื่องขุนช้างขุนแผนในยุคเริ่มต้นจึงน่าจะถูกแปลงไปจากต้นกำเนิดบ้าง ทั้งมีการแต่งเติมให้รายละเอียดเพื่อให้เกิดความบันเทิงมากยิ่งขึ้นอีก

พัฒนาการของเนื้อเรื่องขุนช้างขุนแผนที่สำคัญปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ซึ่งถือเป็นยุครุ่งเรืองของขุนช้างขุนแผนแพร่หลายจากวรรณกรรมชาวบ้านไปสู่วรรณคดีราชสำนักอย่างชัดเจน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ทรงเริ่มนำเรื่องขุนช้างขุนแผน มาทรงพระนิพนธ์เป็นบทเสภาขึ้นใหม่ จนเป็นที่แพร่หลายในราชสำนักต่อมาสมัยรัชกาลที่ 2 นับเป็นช่วงที่บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีการพัฒนาอย่างมากโดยเฉพาะการนำเรื่องขุนช้างขุนแผนมาแต่งใหม่อย่างประณีต การแต่งบทเสภาเรื่องขุนช้าง

ขุนแผนฉบับหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่โปรดให้กวีราชสำนักร่วมกันแต่งเสภาหลวงไว้

ครั้นมาถึงในรัชกาลที่ 2 เห็นจะมีรับสั่งขอแรงพวกกวีในราชสำนักให้รับเรื่องเสภาตัดตอนกันไปแต่งบทละครตอนสองตอน ตอนหนึ่งประมาณให้พอขับเสภาได้คืนหนึ่งคิดเป็นหนังสือราวเล่มสมุดไทย 1 เมื่อแต่งแล้วก็ส่งมาขับถวายให้ทรงฟังบทเสภาจึงเป็นอันเริ่มแต่งติดต่อกันตามเรื่องในชั้นนี้ และแต่งโดยประณีตบรรจงทุกสำนวน บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหลวงที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ ถือเป็นบทเสภาที่แต่งอย่างประณีตอย่างยิ่ง เพราะเป็นบทเสภาที่แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กวีจึงแต่งกันอย่างสุดฝีมือ ทำให้บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนหลวงเป็นบทเสภาที่ไพเราะไม่มีถ้อยคำหยาบโลนอย่างบทเสภาที่ขับในหมู่ชาวบ้าน อีกทั้งชื่อสถานที่ต่างๆ และประเพณีในราชสำนักที่ปรากฏในเรื่องก็มีการตรวจสอบอย่างละเอียดถูกต้องตามความเป็นจริงบทเสภาสำนวนหลวงที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น เมื่อพิจารณาจากสำนวนกลอนแล้ว เห็นว่าจบลงเพียงตอนประหารนางวันทองเท่านั้น

สมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดการละคร และทรงให้เลิกละครหลวงเสีย แต่เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ที่นิยมละครละครหลวงครั้งรัชกาลที่ 2 มีอยู่จึงมีการหัดละครตามแบบหลวงเล่นแพร่หลายสืบมา การเล่นเสภาก็เช่นเดียวกัน การเล่นเสภาแบบหลวงมิได้จำกัดอยู่ในราชสำนักอีกต่อไป เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ต่างก็นิยมนำเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนหลวงมาเล่นอย่างแพร่หลายจนเมื่อคณะเสภามากขึ้นจึงทำให้เกิดประชันขันแข่งกัน ทำให้มีการแต่งบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนอีกหลายสำนวน เนื้อหาเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็มีการแต่งต่อเป็นจำนวนมาก มีทั้งการแต่งต่อจากฉบับหลวงในรัชกาลที่ 2 มีการแต่งแทรกและบ้างก็มีการแต่งประชันบทหลวงเดิมทำให้เกิดเสภาสำนวนต่างๆ มากมาย ทั้งสำนวนเชลยศักดิ์และสำนวนที่กวีครั้งสมัยรัชกาลที่ 2 ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชื่อสถานที่ตามภูมิศาสตร์ที่มักคลาดเคลื่อนเพราะขาดการตรวจสอบเหมือนเมื่อครั้งแต่งถวายรัชกาลที่ 2 ทั้งเนื้อเรื่องและสำนวนเสภาในสมัยหลังก็ด้อยกว่าของฉบับหลวง ทำให้ไม่เป็นที่นิยมใช้ในการขับเสภานัก บทเสภาในรัชกาลที่ 3 ซึ่งแต่งต่อจากบทเสภาหลวงนั้นสันนิษฐานว่าจะแต่งตั้งแต่นาคพนางวันทองมาสิ้นสุดเพียงตอนขับนางสร้อยฟ้ากลับเมืองเชียงใหม่

บทเสภาขุนช้างขุนแผนที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นบทเสภาที่เขียนเป็นตอนสั้นๆ เท่านั้นสันนิษฐานได้ว่าบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเพียงจะมีการรวบรวมและเชื่อมให้ติดต่อกันตลอดทั้งเรื่องในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการแต่งเติมเนื้อเรื่องบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนในตอนจระเข้เถรขวาดซึ่งเป็นผลงานของครูแจ้ง

สมัยรัชกาลที่ 5 นั้นไม่ปรากฏการเปลี่ยนแปลงแต่งเติมเนื้อเรื่องขุนช้างขุนแผน หากแต่เทคโนโลยีทางการพิมพ์เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการเผยแพร่เรื่องขุนช้างขุนแผน โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการพิมพ์เผยแพร่หนังสือบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2415 โดยโรงพิมพ์หมอสุมิต ซึ่งเป็นลูกจุดสำคัญที่บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนได้กลายรูปจากวรรณกรรมมุขปาฐะเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรชัดเจน

สมัยรัชกาลที่ 6 ถือเป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการเผยแพร่เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นอย่างมาก โดยปี พ.ศ.2460 หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครได้ชำระและพิมพ์เผยแพร่บทเสภาขุนช้างขุนแผนใหม่อีกครั้ง

หนึ่งหลักจากที่มีโรงพิมพ์ต่างๆ ตีพิมพ์จำลองจากฉบับหมอสุมิตหลายครั้งแต่เนื้อเรื่องก็คลาดเคลื่อนไปมาก การชำระเรื่องขุนช้างขุนแผนของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครนี้ ผู้ชำระพยายามรักษาตัวบทเสภาสำนวนหลวงเอาไว้ แต่ก็ได้ตัดบทหยาบโหลออกไปบางส่วนตามความเหมาะสม รวมทั้งมีการนำบทเสภาสำนวนชาวบ้านที่คณะกรรมการผู้ชำระพิจารณาแล้วว่าไพเราะผนวกเข้ามา บางตอนที่ขาดหายก็มีการแต่งขึ้นใหม่ นอกจากนี้ยังมีการแต่งเชื่อมความในหลายๆ ตอนเพื่อให้กลอนต่อกัน บทเสภาขุนช้างขุนแผนฉบับที่หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครที่ชำระแล้ว จึงเป็นสำนวนที่แตกต่างกับทุกฉบับซึ่งเคยมีการบันทึกและเคยตีพิมพ์

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอพระสมุดฯ นี้เป็นที่ยอมรับกันว่าสำนวนดีกว่าบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนทุกฉบับที่เคยพิมพ์มา อีกทั้งยังได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรให้เป็นยอดแห่งวรรณคดีประเภทกลอนสุภาพ ทำให้บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอพระสมุดฯ กลายเป็นบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับที่ยึดถือและใช้อ้างอิงในสมัยต่อมา จนถึงปัจจุบันแม้ว่าสมัยต่อมาจนถึงทุกวันนี้จะมีการนำเรื่องขุนช้างขุนแผนมาดัดแปลงหลายครั้ง หากแต่โครงเรื่องโดยส่วนใหญ่ยังคงยึดตามบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอพระสมุดฯ ทั้งสิ้น

รูปแบบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผนของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี และพระนครศรีอยุธยา” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมเรื่อง ขุนช้างขุนแผน และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 9 คน โดยดำเนินการให้สอดคล้องกับปัญหาและครอบคลุมความคิดการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือสำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสังเกตและเครื่องมือการบันทึก เพื่อค้นหาสภาพทั่วไปของการศึกษาร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผนของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี และพระนครศรีอยุธยา

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา พบว่า ข้อมูลคติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา มีความหลากหลายลักษณะ จากการที่ผู้วิจัยสำรวจรวบรวมข้อมูลภาคสนามในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ในช่วง พ.ศ.2566 - 2567 ผู้วิจัยพบว่า ในจังหวัดกาญจนบุรีคติเกี่ยวกับขุนแผนมี 2 อำเภอ คือ อำเภอเมืองกาญจนบุรี และอำเภอดำม่วง ในเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรีพบคติชนในพื้นที่ตำบลลาดหญ้า ตำบลหนองบัว และตำบลแก่งเสี้ยน ส่วนในเขตอำเภอดำม่วงพบคติชนในพื้นที่ตำบลเขาน้อย และตำบลหนองขาว ข้อมูลคติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดสุพรรณบุรีมีความหลากหลาย จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามใน

จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัย พบว่า คติชนเหล่านี้อยู่ในเขตอำเภอเมืองสุพรรณบุรี และเขตอำเภอดู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ข้อมูลคติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดอยุธยา จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามในจังหวัดอยุธยา ผู้วิจัย พบว่า คติชนเหล่านี้อยู่ในเขตอำเภอเมืองอยุธยา

ตอนที่ 2 การจัดทำชุดความรู้และเส้นทางแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา พบว่า ผู้วิจัยได้ทำการสรุปเรื่องราวของขุนช้างขุนแผน เป็นชุดความรู้เพื่อการเผยแพร่ พอสรุปได้ว่า ขุนแผนมีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน วรรณคดีเอกของไทยซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา และมีชื่อปรากฏอยู่ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า ซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่แปลมาจากภาษาพม่า ใน “เรื่องสมเด็จพระพันวษา” ในฐานะบุคคลที่มีตัวตนอยู่ในแผ่นดินสมเด็จพระพันวษา เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงเรื่องราวชีวิตของขุนแผนไว้อย่างละเอียด ตั้งแต่ช่วงชีวิตตอนเด็กซึ่งเกิดและเติบโตอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีจนบิดาถูกประหารชีวิต ช่วงชีวิตตอนบวชเรียนศึกษาวิชากับสมภารบุญ วัดส้มใหญ่ สมภารมี วัดป่าเลไลยก์ และสมภารคง วัดแค และช่วงชีวิตตอนรับราชการ ไปทำศึกได้รับชัยชนะจนได้เป็นขุนแผน ออกตระเวนค้นหาของวิเศษ 3 สิ่ง ดิดคูก และไปทำศึกมีความดีความชอบจนได้เป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี นางวันทองภรรยาถูกประหาร

ตอนที่ 3 เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวตามรอยวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา การวิจัยให้ได้ข้อเสนอแนะในการพัฒนากิจกรรมในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ดังนี้

1. การจัดโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการ ตามรอยวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เป็นการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ที่กล่าวถึงในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน โดยมีผู้นำท่องเที่ยวให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว

2. ส่งเสริมการจัดกิจกรรม งานประจำปี ประเพณี ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ให้มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เช่น งานเทศน์มหาชาติ การจัดงานลอยกระทง การแต่งกายเลียนแบบตัวละครขุนช้างขุนแผน การขับเสภาขุนช้างขุนแผนกิจกรรมงานย้อนยุคต่าง ๆ

3. การจัดการแสดงที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เป็นการสร้างเอกลักษณ์ สร้างจุดเด่นให้กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา

4. การจัดทำเอกสารแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง

5. การนำนวัตกรรมใหม่ๆ สื่อ มัลติมีเดีย เข้ามาใช้ในการจัดนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน

6. สร้างความเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น การจำหน่ายของฝากของที่ระลึก การจัดการแสดงในเรื่องขุนช้างขุนแผน ในสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดี เป็นต้น

ผู้วิจัย พบว่า ใน 3 จังหวัด คือ สุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ผู้วิจัยพบว่า จังหวัดที่เหมาะสมที่จะส่งเสริมกิจกรรมทั้งหมดที่เสนอแนะมา คือ จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะวาทะพยางค์เกี่ยวกับวรรณคดี มีมากกว่าจังหวัดอื่นๆ ทำให้เหมาะแก่การจัดกิจกรรมนำร่อง

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบและประเด็นที่น่าสนใจซึ่งจะเป็นประโยชน์ ดังจะอภิปรายผลต่อไปนี้

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลคติชนของทั้ง 3 จังหวัด เกี่ยวกับขุนช้างขุนแผน ทั้งข้อมูลจากการออกภาคสนามในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรีและอยุธยา จากการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ และข้อมูลจากเอกสารที่มีผู้รวบรวมและเผยแพร่แล้วมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ เช่น ภูมินามตามรอยขุนแผน สองแฉกกาญจน์ – สุพรรณฯ ของ เอนก อัครบัณฑิต บทความเรื่อง “เมืองขุนแผน” “ขุนแผนแสนสะท้าน เจ้าเมืองกาญจน์ พระสุรินทรภุช” “ทวาเสา เมืองเกวากาญจนบุรี เมืองวรรณคดี – ขุนแผน” และ “กุมารทองวรรณคดีขุนช้างขุนแผน” ของ พยงค์ เวสสุบุตร ข้อมูลที่ได้จึงเป็นข้อมูลปัจจุบันและมีความหลากหลาย ข้อมูลบางอย่างเป็นข้อมูลที่ยังไม่มีผู้รวบรวมมาก่อน เช่น ชื่อสถานที่บางแห่งและชื่ออื่น ๆ รูปเคารพที่ประดิษฐานในสถานที่ต่าง ๆ วัตถุมงคลบางรุ่น ภาพจิตรกรรมในสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น หรือบางส่วนหากเป็นข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว ผู้วิจัยก็พบว่ายังไม่ได้นำมาสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ในลักษณะงานวิจัย ทั้งยังไม่ได้พบว่าการตั้งประเด็นศึกษาในแง่วีรบุรุษท้องถิ่น งานวิจัยเรื่องนี้นอกจากจะทำให้ได้ข้อมูลคติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี และอยุธยา และได้เข้าใจลักษณะและคุณค่า ตลอดจนเห็นความสำคัญของข้อมูลคติชนเรื่องขุนช้างขุนแผน ในทั้ง 3 จังหวัดแล้ว ยังชี้ให้เห็นความน่าสนใจในการนำแนวคิดมาศึกษาวิจัยข้อมูลทางคติชนได้อีกด้วย ทำให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นเป็นภาพพร้อมที่จะมีกิจกรรมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยพบว่า ในการศึกษาวิจัยในระยะแรกเป็นการศึกษาวิจัยเรื่องการพลัดถิ่นเพื่อศึกษาเรื่องเล่าที่ติดมากับคนที่ต้องอพยพหรือย้ายไปอยู่ในพื้นที่ใหม่ หรือใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องชาติและการฟื้นฟูแนวคิดเรื่องชาติ เรื่องสงครามและการฟื้นฟูประเทศหลังสงคราม เป็นต้น แต่งานวิจัยในระยะหลังมานี้มีการใช้แนวคิดเรื่องเกี่ยวกับสถานที่หรือร่องรอยในการศึกษาวิจัยในแวดวงต่าง ๆ ทั้งงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ เรื่องขุนแผนเป็นความทรงจำร่วมที่ชาวสุพรรณบุรี กาญจนบุรี และอยุธยาตัวของขุนช้างขุนแผนซึ่งเชื่อว่าเคยมีตัวตนจริงอยู่ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตน ขณะเดียวกันขุนแผนก็เป็นตัวละครอยู่ในเสภาเรื่องขุนช้าง – ขุนแผน และเป็นตัวละครในนิทานพื้นบ้านเรื่องขุนช้างขุนแผนของท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ลักษณะดังกล่าวนี้เองที่เน้นย้ำให้เห็นว่า คติชนประเภทต่าง ๆ เกี่ยวกับขุนช้างขุนแผนที่พบในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรีและอยุธยา มีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งต่อการรวมเรื่องขุนแผนในท้องถิ่น

เพราะนอกจากจะมีบทบาทในการสร้างและย้ำเตือนความทรงจำดังกล่าวแล้ว ยังมีบทบาทในการสนับสนุนความเชื่อเรื่องขุนแผนในฐานะที่เป็นบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับของคนท้องถิ่น และคนทั่วไปสืบต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น

นอกจากนี้ยังมีการนำแนวคิดเรื่องความทรงจำร่วมไปใช้ในการศึกษาเรื่องเพศ คือ งานวิจัยเรื่อง “เพศวิถีกระแสหลักกับความทรงจำร่วมเรื่องเพศ” ของ ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ข้อมูลทางวัฒนธรรมเป็นข้อมูลสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความทรงจำหรือความคิดความเชื่อของคนในสังคม เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่อง “สงครามความทรงจำ: การรับรู้กับความทรงจำร่วมทางสังคมในวิกฤตไฟใต้” ของ วิไลวรรณ จง

วิไลเกษม ซึ่งสะท้อนให้เห็นบทบาทอันทรงพลังของข้อมูลทางวัฒนธรรม คือ เรื่องเล่าทนายขาว ในฐานะประวัติศาสตร์ฉบับท้องถิ่น

อนึ่ง แนวการศึกษาวิจัยเรื่องความทรงจำร่วมที่พบในปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเพียงการศึกษารวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นความทรงจำร่วมเท่านั้น หากแต่ยังมีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นว่ามีการใช้ข้อมูลทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในปฏิบัติการทางสังคมเพื่อสร้างพื้นที่ความทรงจำ หรือแม้กระทั่งเพื่อลบล้างความทรงจำร่วมของสังคมด้วย เช่น งานวิจัยเรื่อง “จากพื้นที่ความทรงจำ: สู่พื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้” ของ อุทิศ สังขรัตน์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นการใช้ข้อมูลทางวัฒนธรรมในปฏิบัติการทางสังคมในการสร้างพื้นที่ความทรงจำเพื่อสร้างพื้นที่ชุมชนและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้

อนึ่ง ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ขอค้นพบที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางวรรณคดี กล่าวคือ ผู้วิจัยพบว่า ตำนานหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับขุนแผนหรือตัวละครอื่นในเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่ชาวบ้านรับรู้อยู่ในความทรงจำมาแต่เดิม แต่เมื่อมีการชำระเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเสภาเรื่องขุนช้าง – ขุนแผน อันเป็นเสภาฉบับหลวง โดยคัดเอาตอนที่มีกระบวนกลอนดีไปชำระรวบรวมเป็นเล่ม ตำนานหรือเรื่องเล่าของท้องถิ่นอาจไม่ได้ถูกรวบรวมเข้าไปในชุดความทรงจำฉบับหลวง แต่ยังคงอยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน ข้อมูลคติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรีและอยุธยา ที่ได้จากการศึกษาวิจัยเรื่องร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา นี่จึงช่วยเติมเต็มเรื่องราวส่วนที่ขาดหายไป เช่นที่ผู้วิจัยได้ขอค้นพบว่า สาเหตุที่ขุนไกรมีความสนิทสนมกับสมภารคง วัดแค จนภายหลังเมื่อพลายแก้วต้องการบวชเรียนศึกษาวิชา นางทองประศรีจึงได้พาไปฝากตัวกับสมภารคง ด้วยสนิทสนมกับบิดาก็เพราะขุนไกรบิดาของขุนแผนเคยมาหลบฝนที่เขาถ้ำ ได้พบกับพระอาจารย์คงและได้พูดคุยกันจนถูกอภัยาคัย พระอาจารย์คงจึงถวายทอดวิชาอาคมให้ขุนไกร เรื่องราวดังกล่าวเป็นตัวอย่างเรื่องราวที่ไม่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้าง – ขุนแผน อันเป็นเสภาฉบับหลวง ข้อมูลคติชนที่ได้จากการทำวิจัยเรื่องนี้จึงช่วยผานเรื่องราวของท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้รับการบันทึกไว้เข้ากับเสภาฉบับหลวง ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางวรรณคดีต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีประโยชน์ในแง่ของการรวบรวมข้อมูลคติชนภาคสนาม และมีประโยชน์ในแง่ของการศึกษาทางคติชนวิทยา การศึกษาเรื่องร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ที่สำคัญที่สุดคืองานวิจัยเรื่องนี้ได้ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของข้อมูลคติชนซึ่งมีพลังในการสร้างความทรงจำร่วมของท้องถิ่นไว้อย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะผลจากการวิจัย

ในงานวิจัยเรื่องการศึกษาเรื่องร่องรอยและหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้าง ขุนแผน ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลของสถานที่ คติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา โดยใช้มุมมองเรื่องวีรบุรุษของท้องถิ่นและใช้แนวคิดเรื่องความทรงจำ

ร่วม อาจะมีกรรวบรวบและศึษาวิเคราะห์ข้อมูลสถานที่ คติชน เกี่ยวกับชุมชน ที่ละเอียดยากกว่านี้ นำมาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเรื่องความทรงจำร่วมต่อไป นอกจากนี้ ยังมีประเด็นการศึกษาเรื่องตัวละครในวรรณคดีที่มีบทบาทในท้องถิ่นต่าง ๆ การศึกษาวีรบุรุษในท้องถิ่นอื่น ๆ ตลอดจนการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์และความทรงจำร่วมซึ่งน่าจะได้ผลการศึกษาที่หลากหลายและทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทางวัฒนธรรมกับท้องถิ่นได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

การวิจัยให้ได้ข้อเสนอแนะในการพัฒนากิจกรรมในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ดังนี้

1. การจัดโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการ ตามรอยวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เป็นการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ที่กล่าวถึงในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน โดยมีผู้นำท่องเที่ยวให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว

2. ส่งเสริมการจัดกิจกรรม งานประจำปี ประเพณี ของจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ให้ความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เช่น งานเทศน์มหาชาติ การจัดงานลอยกระทง การแต่งกายเลียนแบบตัวละครขุนช้างขุนแผน การขับเสภาขุนช้างขุนแผนกิจกรรมงานย้อนยุคต่าง ๆ

3. การจัดการแสดงที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เป็นการสร้างเอกลักษณ์ สร้างจุดเด่นให้กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา

4. การจัดทำเอกสารแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อยุธยา ที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง

5. การนำนวัตกรรมใหม่ๆ สื่อ มัลติมีเดีย เข้ามาใช้ในการจัดนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน

6. สร้างความเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น การจำหน่ายของฝากของที่ระลึก การจัดการแสดงในเรื่องขุนช้างขุนแผน ในสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดี เป็นต้น

References

- Agulhon, Maurice. Marianne into Battle: Republican Imagery and Symbolism in France, 1789 – 1880. by Janet Lloyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Ariès, Philippe. Centuries of Childhood: A Social History of Family Life. by Robert Baldick. New York: Vintage, 1965.
- Assmann, Aleida. Canon and Archive. In Astrid Erll, and Ansgar Nünning, eds. A companion to cultural memory studies. Germany: Walter de Gruyter GmbH, 2010.
- Assmann, Aleida. Text, Traces, Trash: The Changing Media of Cultural Memory. Representations 56 (1996).

- Assmann, Jan. Communicative and Cultural Memory. In Astrid Erll, and Ansgar Nünning, eds. A companion to cultural memory studies. Germany: Walter de Gruyter GmbH, 2010.
- Assmann, Jan. Religion and Cultural Memory. by Rodney Livingstone. Stanford: Stanford University Press, 2006.
- Ben – Amos, Dan, and Weissberg, Liliane. Cultural memory and the construction of identity. Detroit: Wayne state university press, 1999.
- Bloch, Marc. Feudal Society. by L.A. Manyon. New York: Routledge, 1939.
- Campbell, Joseph, and Moyers, Bill. The Power of Myth. Apostrophe S Productions: United States of America, 1988.
- Erll, Astrid, and Nünning, Ansgar. A companion to cultural memory studies. Germany: Walter de Gruyter GmbH, 2010.
- Halbwachs, Maurice. On Collective Memory. Lewis A. Coser, ed. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- Jobes, Gertrude. Dictionary of Mythology Folklore and Symbol. New York: The Scarecrow Press Inc., 1962.
- LeGoff, Jacques. History and Memory. by Steven Rendall and Elizabeth Claman. New York: Columbia University Press, 1992.
- Nora, Pierre. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. by Marc Roudebush. Representations 26 (1989): 7 – 24.
- Olick, Jeffrey K. The Collective Memory Reader. Oxford University Press: United States of America, 2011.
- Whitehead, Anne. Memory. New York: Routledge, 2009.

